

AKADEMIN FÖR UTBILDNING OCH EKONOMI
Avdelningen för humaniora

Dansa min docka...

Föreläsningar om det svenska pensionssystemet
i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet

Patric Nylén

2012

Examensarbete, kandidatnivå, 15 hp
Medie- och kommunikationsvetenskap C

Handledare: Mathias Sylwan
Examinator: Eva Åsén Ekstrand

Abstract

1994 fattade riksdagen beslut om att reformera det svenska pensionssystemet. Det nya systemet baseras på individens totala livsarbetslivstid och egna engagemang i sitt sparande, och är konstruerat för att vara självreglerande och självfinansierande. Som en konsekvens av systemets konstruktion, delvis på grund av felaktiga grundantaganden vid pensionssystemets utformning, kan medborgarna också komma att behöva ett längre arbetsliv än nu för att nå samma pensionsnivåer som tidigare generationer.

Min frågeställning i uppsatsen är:

- Vilka beskrivningar och föreställningar om pensioner och pensionssystemet kommer till uttryck i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet?

Metodiskt grundar sig min analys i ett perspektiv inspirerat av klassisk retorik och Hallidays funktionella grammatik. När jag studerat artikelmaterial utkristalliserar sig ett antal gemensamma teman. Tidningarna konstruerar pensionen och pensionssystemet som en risk. För att motverka risken är artiklarnas lösning att individen själv är aktiv och engagerad i sitt sparande. Dessutom normaliseras perspektivet på att vi måste jobba högre upp i åren och ha ett längre arbetsliv. Experter från såväl myndigheter som kommersiella aktörer förstärker artiklarnas perspektiv genom sin medverkan och genom att framföra samma typ av budskap. Pensionssystemets utformning kan ses som ett resultat av neoliberal strömningar i samhället. Min tolkning av studiens resultat är att artiklarna både speglar och bidrar till att skapa och upprätthålla den rådande pensionsdiskursen i samhället, där fokus ligger på pensionssparande som en risk och ett individuellt ansvar snarare än ett kollektivt politiskt ansvarstagande för en ekonomiskt trygg ålderdom för medborgarna.

Innehållsförteckning

Inledning	3
Material och metod.....	5
Textanalys	5
Pensionssystemet	6
Ekonomisering och neoliberalism.....	7
Journalism och nyhetsproduktion	7
Analys	8
Vem säger vad om pensionssystemet?.....	8
Experter och källor	8
<i>Vi kan inte bara stirra på antal arbetstimmar</i>	9
<i>Reinfeldts värld vitt skild från många andras</i>	10
<i>Dags knyta pensionsåldern till den ökade livslängden</i>	11
Risk	12
<i>En halv miljon av din pension brinner inne</i>	12
<i>Så tar du makten över dina pensionspengar</i>	13
<i>Var sjunde utan tjänstepension</i>	14
Individ.....	15
<i>Stort eget ansvar för pensionen</i>	16
<i>Så länge måste du jobba</i>	17
Ålder	17
<i>Fler måste kunna byta karriär senare i livet</i>	17
<i>Alla måste jobba allt längre för samma pension</i>	19
<i>Så höjer du pensionen</i>	20
<i>Jobba till 66 – få inte en krona mer</i>	21
Genusperspektiv.....	21
<i>Deltid slår mot kvinnors pension</i>	21
Slutsatser	22
Metaforer	22
Kunskap om pensionssystemet	22
Vad berättar tidningarna om pensionen och pensionssystemet?.....	23
Sammanfattning	24
Förslag på fortsatt forskning	24
Källförteckning.....	25

Inledning

I dagens Sverige är det lätt att ta en god ålderdom för givet, och vi översköljs dagligen av bilder på glada och aktiva pensionärer. Oavsett om vi vill spela golf, måla akvareller eller få mer tid med barnbarnen har många av oss föreställningar om en bra tillvaro på ålderns höst. Vi uppmanas att vara aktiva i vårt premiepensionsval för att få mer pengar i plånboken efter yrkeslivet, och många av oss kanske till och med pensionssparar privat för att få en extra guldkant på tillvaron som pensionär.

1913 infördes Folkpension i Sverige. Folkpensionen var ett bidrag som dock inte var allmänt, och gav ett lågt belopp som för de flesta inte räckte till uppehälle. Efter andra världskrigets slut blomstrade den svenska ekonomin, och 1948 ändrades Folkpensionen till att gälla alla medborgare från 67 års ålder med betydligt högre belopp baserade på ett prisbasbelopp. Det innebar att de flesta nu kunde leva på sin pension (Nyqvist, 2008, s.55). På 1950-talet växte frågan om en allmän tilläggs pension (ATP) vilket ledde till stora politiska stridigheter. Efter en folkomröstning 1957 röstades slutligen ATP igenom i riksdagen – med endast en rösts marginal – 1958.

ATP trädde i kraft 1963 och innebar även en sänkning av pensionsåldern från 67 till 65 år. I och med ATP-reformen blev det möjligt och relativt enkelt för individen att se hur stor den framtida pensionen skulle bli. Den totala pensionen räknades fram genom att titta på de 15 bästa inkomståren av 30. För en heltidsarbetande person innebar detta ungefär 60 % av tidigare inkomst i ålderspension. Införandet av ATP var också en övergång från ett bidragssystem till ett förmånsbestämt system, vilket bland annat innebar att staten garanterade pensionsnivån. ATP-systemet var alltså både generöst och överblickbart för medborgarna.

Det blev även enkelt för staten att beräkna framtida pensionskostnader, och ATP-systemet – ett av världens mest generösa pensionssystem – var dyrt. Under de gyllene åren på 1960-talet med god tillväxt och ökad sysselsättning var inte detta något bekymmer. På 1970- och 80-talet med lågkonjunkturer och stagnation i samhällsekonomin blev det däremot problem. På sikt skulle det inte vara möjligt att upprätthålla pensionsnivåerna utan kraftigt ökande kostnader för kommande generationer, systemet var helt enkelt för dyrt. Det blev därför nödvändigt att skapa ett nytt pensionssystem med lägre kostnader som skulle kunna fungera även i ett kärvare ekonomiskt klimat (Nyqvist, 2008; Dahlberg, 2012).

Efter att den så kallade pensionsgruppen, ledd av folkpartisten Bo Könberg, utrett frågan beslutade riksdagen i en blocköverskridande överenskommelse 1994 att införa dagens reformerade pensionssystem. Detta reformerade pensionssystem implementerades 1999 och består av flera delar (Pensionsmyndigheten, 2012). Den allmänna pensionen består av:

- *Inkomstpension:* Varje år avsätts 16 % av individens årsinkomst till inkomstpensionen. Detta årsbelopp kallas en pensionsrätt. Dessa pensionsrätter ska öka i värde i takt med inkomstutvecklingen.
- *Premiepension:* Varje år avsätts 2,5 % av individens årsinkomst till premiepensionen. Denna del av pensionen har individen själv möjlighet att påverka genom att placera avsättningen till premiepensionen i olika typer av pensionsfonder.

Totalt avsätts alltså 18,5 % av bruttolönen till den allmänna pensionen, upp till 7,5 basbelopp per år, vilket 2012 motsvarar cirka 75 000 kr.

Utöver den allmänna pensionen har flertalet personer som arbetar i Sverige någon form av *tjänste-* eller *avtalspension* som betalas av arbetsgivaren. Dessutom finns *garantipension* för personer som haft liten eller ingen inkomst.

Grundbulten i det reformerade pensionssystemet är att det ska sköta sig självt. En del i detta är att det ska vara självfinansierande. Det innebär att för varje krona som betalas ut i pension ska en krona betalas in via de yrkesverksammans pensionsavsättningar. För att hantera kortvariga underskott i systemet finns buffertkapital i de så kallade AP-fonderna. En annan del är att det ska vara självreglerande. För att hantera mer långvariga konjunkturergångar finns en automatisk balansering, den så kallade bromsen. Den innebär att under dåliga tider blir pensionen lägre än utifrån de pensionsrätter man skaffat sig under yrkeslivet, för att undvika underskott i systemet. Systemet ska sedan återställa dessa sänkningar och höja pensionerna extra snabbt under följande högkonjunktur.

Den ursprungliga tanken med det nya pensionssystemet var att pensionerna inte skulle bli lägre än med ATP-systemet. Detta baseras på antaganden – utifrån perspektiv från 1994 när pensionsreformen beslutades - om oförändrad medellivslängd, ”normal” livsarbetstid och ”normal” ekonomisk tillväxt. Med dagens ökade medellivslängd, lågkonjunkturer och globala finanskriser, samt hög arbetslöshet, i synnerhet bland unga, är dock resultatet ett annat. Enligt Pensionsmyndighetens egna prognoser (Pensionsmyndigheten, 2011) sjunker den genomsnittliga pensionsnivån vid 65 år från 66 % för de födda 1946 till 52 % för de födda 1990. Det finns ytterligare konsekvenser av det nya pensionssystemets konstruktion, till exempel:

- skillnaderna i pension mellan att ha arbetat ett helt yrkesliv och aldrig ha arbetat är mycket små
- bromsens återställande av sänkt pensionsnivå på grund av lågkonjunktur fungerar dåligt
- eftersom den framtida pensionen är beroende av konjunkturutveckling och individens förmåga att själv placera sina pengar på ett sätt som ger god avkastning är det omöjligt att beräkna och förutsäga en persons framtida pensionsersättning

Pensionsreformen innebar också ett antal principiella förändringar kring pensionens roll och funktion i samhället:

- Ansvaret för pensionerna, och därmed en trygg ålderdom för medborgarna, flyttades från den politiska sfären till den ekonomiska sfären.
- I det reformerade pensionssystemet finns inte längre någon samhällelig garanti för en ekonomiskt trygg ålderdom. Ansvaret flyttades från kollektiv till individ.
- När ansvaret för en ekonomiskt trygg ålderdom ligger på individen, pensionssystemet inte lever upp till förväntningarna och lågkonjunkturer och ekonomiska kriser avlöser varandra kan möjligheten till och storleken på framtida pensionsutbetalningar upplevas som en risk

Det nya pensionssystemet kan upplevas som svårt att förstå, och kan dessutom komma att ge en låg pensionsnivå för många medborgare om de inte själva engagerar sig och är aktiva i pensionssparandet. Medborgarnas kunskap och föreställningar om pensionssystemet och hur det fungerar är idag därför viktigare än någonsin. En viktig källa till både information och perspektiv på pensionssystemet är våra dagstidningar. Frågan är dock vilka beskrivningar och föreställningar om pensioner och pensionssystemet som kommer till uttryck i dagspressen? Detta är frågan för denna studie.

Material och metod

Allt material är hämtat från Dagens Nyheters och Svenska Dagbladets webbplatser. Jag har valt dessa tidningar för att de är stora morgontidningar som är viktiga forum för debatt och opinionsbildning. Jag har begränsat tidsperioden för analysen till 1 oktober 2011 – 30 april 2012 för att få en tillräckligt bred men avgränsad period att studera och använt sökorden ”pension” och ”pensionssystem”. Jag har därefter gjort ett urval av artiklar som har pension eller pensionssystemet som huvudtema. Detta har resulterat i 182 artiklar vilka fördelar sig på 103 artiklar i Dagens nyheter och 79 artiklar i Svenska Dagbladet. Jag har baserat urvalet på alla texter i tidningarna, inklusive debattartiklar. I analysen tar jag upp 14 artiklar som är representativa för de gemensamma perspektiv jag identifierar i artikelmaterialiet. Av dessa är 11 från Dagens Nyheter och 3 från Svenska Dagbladet. Merparten av det studerade artikelmaterialiet är nyhetsartiklar, och jag har inte funnit några skillnader i innehållet mellan respektive tidnings artiklar som påkallar en representativ fördelning mellan tidningarna i analysen.

Under tidsperioden jag studerar inträffade två händelser som påverkar innehållet i artikelmaterialiet. I början av februari lyfte statsminister Fredrik Reinfeldt frågan om rätten att få fortsätta arbeta upp till 75 års ålder, och i april släppte ekonomijournalisten Joel Dahlberg boken Pensionsbluffen, som ifrågasätter det svenska pensionssystemet och dess konsekvenser. Båda dessa händelser ledde till skrivelser och ökad medierad debatt om pensionerna. Jag återkommer till dessa händelserns implikationer för studien senare.

Textanalys

Mina analyser är grundade i ett perspektiv inspirerat av den klassiska retoriken och Hallidays funktionella grammatik (Viscovi, 2006, s.84-110). Utifrån detta perspektiv betraktas texter (skrift, tal, ljud och bild) i media som bidragande till att skapa och upprätthålla föreställningar om samhälle och omvärld. För att en text ska få mening krävs en tolkningsprocess där många faktorer spelar in, exempelvis sociokulturell kontext hos såväl textproducent som läsare. Läsaren kan tolka texten på olika sätt och medvetet eller omedvetet acceptera eller motsätta sig textens budskap. Oavsett detta är det troligt att språket i texten konstruerar föreställningar kring företeelser och synsätt som delas av textproducent och läsare. På detta sätt skapas gemensam mening. Denna gemensamma mening kan bidra till att stärka och normalisera föreställningar och perspektiv på företeelser i vår omvärld. Genom att undersöka språkets explicita och implicita meningskonstruktioner i en text kan vi förstå hur perspektiv och föreställningar om fenomen konstrueras, förstärks och normaliseras.

Ett sätt att undersöka språkets konstruktion av mening är att använda retorikens verktyg. Alla journalistiska texter försöker påverka eller övertyga oss på ett eller annat sätt. Texten vill övertyga oss om att artikeln är trovärdig och innehållet sant. Citerade källor och experter argumenterar på olika sätt för att göra anspråk på sanningen. Debattartiklar och ledare vill påverka oss i en eller annan riktning.

Retorisk påverkan sker genom att använda påståenden och argument (Lindqvist Grinde, 2008, s.97). Det är därför fruktbart att undersöka vilka uttalade och outtalade påståenden och argument en text innehåller. Argument kan vara entymem (generella) eller paradigm (använda specifika exempel) och använder ett eller flera av tre olika slags bevismedel. Det första slaget är *logos* – fakta och sakska. I ekonomijournalistiska artiklar är logosargument vanligt förekommande i form av siffror och statistik. Ett exempel på logosargument är ”Sverige har 3 000 hemlösa”. Det andra slaget är *pathos* – argument som spelar på läsarens känslor.

Tabloidernas ”larmrapporter” om fenomenen är ofta pathosargument som spelar på våra rädslor. Det tredje slaget är *ethos* – argument som baseras på trovärdighet eller förtroende. Uttalanden från exempelvis statsministern eller generaldirektören för en myndighet är ethosargument som kan antas stärka en artikel eller ett påståendes trovärdighet. Omvänt kan de andra typerna av bevisföring användas i syfte att stärka en artikels, experts eller källas ethos. Det kan ibland vara svårt att avgöra om en specifik bevisföring är av ethos- eller pathoskaraktär, men detta är inte av avgörande betydelse för min analys.

Retoriska troper är ”ord eller ett uttryck som används i ett annat sammanhang än det normala (Lindqvist Grinde, 2008, s.256). Om jag säger till någon att han är en dörrmatta innebär inte det att jag tror att han fysiskt är en dörrmatta, utan en undergiven make. Att min strupe brinner innebär inte att den fattat eld, utan att jag är törstig. Användningen av troper är ofta en viktig del i hur språket konstruerar mening. I nyhetsjournalistiska texter kan det vara givande att titta närmare på *metaforer*. ”En metafor beskriver något i termer av något annat som det inte är, den överför betydelse från ett område till ett annat. Överföringen sker oftast från det välbekanta till det mindre erfarenhetsbaserade och mer abstrakta.” (Bergström & Boréus, 2005, s.264-265). Ett exempel på en metafor är ”Du är en åsna”. Personen liknar då en åsna till utseende eller karaktär, exempelvis envishet. Metaforer är mycket vanliga i språket och förekommer i olika former, både som slitna klichéer och som specifika sätt att tillskriva fenomen mening. En metafor kan utifrån sin konstruktion associera en företeelse med en annan företeelse. Exempelvis kan metaforen i frasen ”Det *stormar* på börsen” skapa en association mellan börsen och väder. Detta implicerar betydelser för börsen som vi annars normalt associerar med väder, till exempel att det är nyckfullt och bortom samhällets kontroll. Genom att studera hur vissa metaforer återkommande kopplas till samma typ av fenomen kan man identifiera metaforiska strukturer – *rotmetaforer* (Lakoff & Johnsson, 1980). Utifrån metaforerna i följande meningar: ”Det *stormar* på börsen” och ”Det är *turbulent* på Europas finansmarknad” skapas exempelvis rotmetaforen Ekonomi är Väder. Upprepade rotmetaforiska konstruktioner skapar specifik mening i en text och är därför extra intressanta att studera.

Ytterligare ett verktyg är att titta på språkliga processer – vem gör vad, vad sker i texten och vilka tillstånd beskrivs? Andra verktyg är *presuppositioner* – vad tas för givet och vad förväntas läsaren ha för förkunskaper, *omlexikalisering* – ordval förändrar betydelser, exempelvis besparing i stället för nedskärning, och *språkhandlingar* – hur konstrueras till exempel påståenden, och vad innebär det för meningsskapandet. Även *interpersonella relationer* kan vara intressanta att studera, till exempel hur relationen mellan text och läsare konstrueras.

Pensionssystemet

Pensionssystemet är ett återkommande ämne inom ekonomisk och statistisk forskning. Det är mer tunnått med forskning om pensionerna inom humaniora och de mjuka samhällsvetenskaperna, i synnerhet kring det nya pensionssystemet. Ett undantag är Anette Nyqvists socialantropologiska avhandling ”Opening the Orange Envelope” (Nyqvist, 2008). Den undersöker bland annat hur det reformerade pensionssystemet påverkat människor i Sverige, med avstamp i samhällets ökade ekonomisering och neoliberalisering. Hon uppmärksammar till exempel diskrepansen mellan hur politiker, experter och byråkrater talar om pensionerna och medborgarnas syn på densamma. Den förstnämnda gruppen är lättad över att ansvaret för pensionerna i ökad utsträckning vilar på de enskilda individerna, medan de sistnämnda reagerar med ilska, oro och olika typer av motstånd, exempelvis genom att slänga

det orangea¹ kuvertet oläst i soporna. Hon resonerar också kring hur ett pensionssystem som lägger ökat ansvar på och skapar osäkerhet hos individen kan skapa ökad säkerhet hos staten.

Ekonomisering och neoliberalism

De senaste trettio åren har präglats av en ständigt ökad ekonomisering och neoliberalisering av samhället. I Sverige hade vi från andra världskrigets slut fram till 1980-talet en Keynesiansk välfärdsekonomi där stat och marknad samverkade för att skapa både välstånd och trygghet för medborgarna. Under 1970-talet inträffade ett antal händelser, bland annat oljekris, stagflation² och låg ekonomisk tillväxt, som satte den Keynesianska ekonomin i gungning. Detta gjorde det möjligt för neoliberala krafter att vinna terräng. Marknaden fick större frihet, socialförsäkringssystem monterades ner och tidigare offentliga institutioner och samhällsområden privatiserades och avreglerades. Större ansvar lades på individen att själv sörja för ekonomisk och social trygghet. Denna ekonomisering av samhället har fortsatt i ökad takt. I Sverige återspeglas detta till exempel genom avregleringen av radio och television, privatisering av skola och sjukvård, och inte minst förändringen av socialförsäkringssystemen. Konstruktionen av det nya pensionssystemet, med dess ansvarsförskjutning mot individen, är baserat på neoliberala principer, med högre ansvar för individen och ett konjunkturkänsligt marknadsbaserat sparande.

Journalism och nyhetsproduktion

När det gäller journalistik så är min utgångspunkt att tidningar är en institution som producerar nyheter. Nyhetsproduktionen påverkas av ett antal olika faktorer, till exempel professionella konventioner, ekonomiska förutsättningar och begränsningar samt den sociokulturella miljö institutionen verkar i. Utifrån denna studies syfte kommer jag inte att fokusera på alla dessa aspekter. Däremot är en utgångspunkt att journalistikens vinkling av artiklar, val av källor och experter samt språkliga konstruktioner påverkas av samhällets ekonomisering och neoliberalisering, och att detta får konsekvenser för vilken mening texterna konstruerar (Viscovi, 2008).

Ett annat perspektiv på nyhetsproduktion ger Edward S Herman och Noam Chomskys propagandamodell (Herman & Chomsky, 1988, s.1-35). Modellen utgår från en uppfattning om att medierna stöttar en dominerande elit i samhället och upprätthåller ekonomiska och sociala ojämlikheter genom fem olika nyhetsfilter som styr hur och vilka nyheter som publiceras. De fem filtren är:

- 1 Koncentrerat ägande och vinstorientering
- 2 Reklamfinansiering
- 3 Källor och experter
- 4 ”Flak” (bestraffning av media)
- 5 Antikommunism

Propagandamodellen är baserad på nordamerikanska medieförhållanden, och modellen i sin helhet tillämpas inte i denna studie. Däremot är filter 3 och 4 - källor och ”flak” - användbara för att studera expertmedverkan och mediernas samspel med sina källor. Moderna nyhetsmedier har behov av ett snabbt och stadigt inflöde av nyheter, samtidigt som de sällan

¹ En gång om året skickar Pensionsmyndigheten ut ett årsbesked, det så kallade orangea kuvertet, med information om bland annat intjänad allmän pension (Pensionsmyndigheten, 2012).

² Stagflation: Ett ekonomiskt tillstånd av samtidig inflation och ekonomisk stagnation med låg tillväxt och hög arbetslöshet

har resurser att låta journalisterna själva aktivt leta efter nyheter i någon större omfattning. Man är därför beroende av ett nyhetsinflöde från aktörer som själva har intresse av att sprida information om en händelse, exempelvis politiker, offentlig förvaltning, företag och organisationer. Dessa har i allt större utsträckning särskild personal – informatörer, PR-folk och pressekreterare - som arbetar med att förse pressen med information, till exempel genom pressmeddelanden, presskonferenser eller personliga kontakter. Att pressen är beroende av dessa parajournalister³ innebär att politiker, myndigheter och företag har stor möjlighet att påverka vilka händelser som lyfts på den mediala dagordningen och hur dessa är vinklade, inte minst genom att representanter för dessa aktörer medverkar som experter i media. Att använda detta slags källor och experter är även fördelaktigt för medierna - att källorna är politiker, myndigheter och stora företag kan ge ökad trovärdighet och ett sken av objektivitet till medieprodukterna, vilket är en retorisk effekt jag nämnt tidigare.

Detta symbiotiska beroendeförhållande kan även slå åt andra hållet. Om exempelvis en tidning är kritisk mot en källa kan denna bestraffa mediet ifråga på olika sätt (utsätta för ”flak”), till exempel genom att inte tillhandahålla eller begränsa informationsflödet till tidningen, vilket kan få stora konsekvenser. Detta tvingar medierna till att vara lojala mot sina källor, och har betydelse både för hur medierna vinklar nyheter och vilka fenomen i samhället som utsätts för journalistisk granskning.

Analys

I detta avsnitt tittar jag närmare på det empiriska materialet. Artiklarna har en stor spännvidd vad gäller innehåll och vinkling. Vid en genomläsning utkristalliserar sig dock ett antal gemensamma teman:

- Förekomsten av olika slags *experter*
- Perspektiv på själva *pensionssystemet*
- Pensionssystemet som en *risk*
- *Individens* eget ansvar för en ekonomiskt trygg ålderdom
- *Ålder*, i form av bland annat ökad medellivslängd och höjd pensionsålder
- *Genus* – hur påverkar pensionssystemet kvinnors respektive mäns pensioner

I min analys utgår jag från dessa teman när jag tittar närmare på artikelmaterialet.

Vem säger vad om pensionssystemet

Experter och källor

I artikelmaterialet förekommer experter i stor utsträckning. De definieras som sådana både uttalat och outtalat i texterna, och kan vara till exempel ekonomer, representanter för fackförbund eller tjänstemän på myndigheter. Personer på kommersiella aktörer som SPP, Collectum och Swedbank förekommer dock som citerade källor och experter i högre omfattning än icke-kommersiella aktörer som Pensionsmyndigheten.

Så här fördelar sig olika kategorier av citerade källor i artikelmaterialet:

- Kommersiella aktörer: 51 artiklar
- Myndigheter och offentlig förvaltning: 43 artiklar

---

³ Parajournalister: Personer som arbetar med att bearbeta pressen och förse journalister med information, exempelvis informatörer, pressekreterare och PR-byråer (Schudson, 2003, s.3)

- Politiker: 23 artiklar
- Fackförbund: 11 artiklar
- Privatpersoner: 8 artiklar
- Intresseorganisationer: 2 artiklar

När det gäller myndigheter och offentlig förvaltning är majoriteten av de citerade källorna representanter från Pensionsmyndigheten. Artikelmaterialiet innehåller totalt 13 debattartiklar, varav fem är författade av myndighetsrepresentanter, tre av politiker, två av fackförbund, två kommersiella aktörer och en journalist.

I materialet finns också representanter för organisationer med otydlig huvudman med som citerade källor, vilket kan försvåra för läsaren att tolka artikeln. Exempelvis finns en representant för Institutet för Näringslivsforskning (IFN) citerad i artikeln ”Doldisar tar hand om våra pengar” (Dagens Nyheter, 2 april 2012). Artikeln handlar om att de stora summor som pensionsbolagen förvaltar försvårar långsiktigt företagsägande, och representanten från IFN förstärker denna bild. IFN är en stiftelse med Svenskt Näringsliv som huvudman, och de sistnämnda kan man anta hellre ser att pensionsbolagens summor – vårt pensionssparande – finns i omlopp i det finansiella systemet på ett sätt som är mer fördelaktigt för svenska företag snarare än att maximera spararnas avkastning och framtida pension.

Vi kan inte bara stirra på antal arbetstimmar

Jag hade förväntat mig att de artiklar som tydligast skulle kritisera eller försvara pensionssystemet var debattartiklarna. Så var dock inte fallet, dessa artiklar innehåller ofta både kritik och förvar av pensionssystemet. Ett exempel är den kristdemokratiske politikern Anders Sellströms debattartikel ”Vi kan inte bara stirra på antal arbetstimmar” (Svenska Dagbladet, 14 februari 2012). Artikeln innehåller försvar av både den regerande alliansens politik och den egna, avvikande kristdemokratiske arbets- och familjepolitiken, samtidigt som den både angriper och försvarar pensionssystemet. Med meningar som ”Att varje val vi dagligen gör även påverkar vår ekonomi på kort eller lång sikt har var och en att svara för” klarlägger man det individuella ansvaret och följer den borgerliga linjen om valfrihet. I ett stycke senare i artikeln står:

”Diskussionen om höjd pensionsålder som startade med statsministerns utspel om att vi i framtiden kan behöva arbeta fram till 75 får alltför lätt en slagsida mot en fyrkantig arbetslinje och en strikt samhällsekonomisk syn på ansvaret för pensionerna. Att andelen äldre ökar är ett faktum. Ska vi klara pensionerna är det viktigt att fler arbetar. Men det kan vi åstadkomma på flera olika sätt, exempelvis genom att minska arbetslösheten, förbättra möjligheterna för eget företagande, öka invandringen, förbättra integrationen och arbeta längre”.

I den första meningen används en fartygsmetafor, ”slagsida”, som indikerar hot eller risk. Texten kritiserar statsministerns uttalande om längre arbetsliv och förstärker med metaforen en kritik mot ett ekonomiskt perspektiv på pensionerna. Efter att de två följande meningarna slätar över kritiken en smula ger så den sista meningen förslag på andra lösningar än förlängt arbetsliv på problemet med ökad livslängd i kombination med brister i pensionssystemet. Detta är en av mycket få texter i artikelmaterialiet som inte konstruerar nödvändigheten av att jobba längre som en sanning. Skälet till detta är att Sellströms artikel egentligen handlar om Kristdemokraternas familjepolitik, där möjligheten att kunna välja att vara hemma med sina barn är viktig. En allt för sträng arbetslinje med förlängt arbetsliv och ett pensionssystem där

varje arbetad timme under livet är viktig för den framtida pensionen motverkar detta. Det sista stycket, en retorisk peroratio⁴ med en pathosfylld slutkläm, åskådliggör detta:

”Arbetslinjen är ett viktigt verktyg men den kan aldrig vara ett mål i sig. Som verktyg är arbetslinjen oslagbar när det kommer till att förbättra vår ekonomiska situation både enskilt och på samhällsnivå. Den är också bästa vägen för att nå mål som att föra människor tillbaka från utanförskap. För flera andra viktiga mål behövs det andra verktyg, exempelvis en fungerande, generös och flexibel föräldraförsäkring. För att ge de föräldrar som vill möjlighet till mer tid tillsammans med sina barn”.

Reinfeldts värld vitt skild från många andras

Ytterligare en debattartikel som kritiserar pensionssystemet och förlängt arbetsliv, men från ett annat perspektiv, är journalisten Roger Ålmeberg i ”Reinfeldts värld vitt skild från många andras” (Svenska Dagbladet, 7 februari 2012). Texten är mer genomgående kritisk mot regeringens politik:

”Pensionsåldern ska lösa Sveriges framtida problem och efter att tidigare år ha talat om att höja pensionsåldern till 67 år satsar nu statsministern på att folk ska kunna jobba tills de blir 75 år. Förmodligen ska man först då kunna få full pension. Med tanke på hur verkligheten ser ut i Sverige med hög ungdomsarbetslöshet, brist på integrering av invandrare på arbetsmarknaden och ett näringsliv som helst bara vill ha unga flexibla anställda är det lätt att man måste nypa sig i armen igen.”

Det avslutande stycket, ”Med tanke på hur verkligheten ser ut...”, implicerar att artikelförfattaren har en sannare bild av hur verkligheten ser ut än statsministern, och det avslutande idiomat ”nypa sig i armen igen” är ett entymem som implicerar att förslaget om höjd pensionsålder är så orealistiskt eller dåligt att det inte kan vara sant, vilket ytterligare förstärker kritiken.

Artikeln fortsätter med logosargument, kritik och förslag på hur delar av ett nytt pensionssystem kan se ut. Texten avslutas med:

”Fredrik Reinfeldt skulle kunna göra en insats som regeringschef om han förde ett resonemang där frågan om Sveriges framtida pensionssystem hade fler byggstenar än åldern. Verkligheten är sådan att ungdomarnas ställning, utbildning för yngre och äldre, olikheter på arbetsplatser och människors olika förutsättningar att jobba förmodligen är viktigare. Dessutom skulle en pensionsreform kunna ge bättre grundpensioner för de som går vid 65 års ålder samtidigt som de som jobbar vidare får skattelättnader, vilket brukar vara en av regeringens käpphästar för att motivera människor”.

Den andra meningens ”Verkligheten är...” definierar återigen en sanning om hur världen är beskaffad, men det som är intressant är att textens argument för att förändra pensionssystemet är väldigt snarlika de i Sellströms artikel.

---

⁴ Peroratio: Avslutning enligt den klassiska retoriska dispositionen av en text, gärna med en slagkraftig formulering som får läsaren att både minnas och känna för det man skrivit om (Lindqvist Grinde, 2008, s.218-219)

Dags knyta pensionsåldern till den ökade livslängden

En tredje debattartikel värd att titta närmare på är Bo Könbergs ”Dags knyta pensionsåldern till den ökade livslängden” (Dagens Nyheter, 8 april 2012). Könbergs artikel är intressant inte minst därför att han var socialförsäkringsminister och ordförande i pensionsgruppen som drev igenom det reformerade pensionssystemet 1994 (Nygqvist, 2008, s.60). Den är också intressant eftersom den å ena sidan försvarar pensionssystemet, å andra sidan kommer med förslag till förändringar.

Artikeln inleds med stycket:

”Vi har ett hållbart pensionssystem med hyggliga pensionsnivåer för alla dem som också har tjänstepension. Men pensionssystemet kan förbättras om vi stegvis anpassar de olika åldersgränserna till den ökade livslängden. Om vi i Sverige fortsätter att föda lika många barn som nu, arbetar 2/3 av den ökade livslängden och sänker inträdesåldern på arbetsmarknaden med någon månad om året, kommer vi att klara utgifterna för sjukvård och äldreomsorg under de kommande 30 åren, skriver Bo Könberg”.

Den första meningen är ett klart och tydligt försvar av pensionssystemet, där texten gör anspråk på att definiera en sanning om systemet. Genom att beskriva pensionsnivåerna som *hyggliga* istället för till exempel *bra* implicerar skribenten att systemet är bra men inte perfekt och banar därmed väg för de förslag till förbättringar han framför senare, och genom att avsluta meningen med ”för alla dem som också har tjänstepension” avvärjer han redan från början problematiken med låga pensionsnivåer för de som inte har tjänstepension. I den andra meningen finns ett förslag till förbättring av systemet, och i den tredje finns ett antal premisser som, om de infrias, utlovar systemets fortsatta hållbarhet. Två av premisserna är tveksamma. Den första är ”Om vi i Sverige fortsätter att föda lika många barn som nu...”. När pensionsreformen genomfördes gjordes ett grundantagande om livslängdens förändringstakt vilket nu visat sig vara för lågt och är ett av de stora problemen i pensionssystemet. Att ha ett grundantagande om oförändrad nativitet är något som på motsvarande sätt kan få problematiska konsekvenser. Den andra premissen är ”...och sänker inträdesåldern på arbetsmarknaden med någon månad om året...”. Att sänka inträdesåldern på arbetsmarknaden är något som inte berörs alls i resten av texten. Det innebär i klartext att ungdomar antingen ska studera mindre eller snabba på sin utbildning för att komma ut i arbetslivet så fort som möjligt och därmed få högre livsarbetsstid, som i sin tur möjliggör ett högre pensionsbelopp. Jag har ingenstans, vare sig i artiklarna eller i källmaterialet, stött på någon information om hur detta skulle kunna realiseras. Att inträdesåldern dessutom ska sänkas med det diffusa ”någon månad om året” gör att denna premiss inte är hållbar.

Texten fortsätter att definiera hur verkligheten är beskaffad genom att förklara pensionssystemets mekanismer när systemet infördes, hur det fungerar nu, och hur det skulle kunna vara, med hjälp av logosargument formulerade med nationalekonomiska termer som utträdesålder och försörjningskvot. Texten gör därmed antaganden om en hög finansiell bildningsnivå hos läsaren.

Artikeln fortsätter med ett förslag om att knyta åldersgränserna i pensionssystemet till ökad livslängd: ”Ett sätt att underlätta att vi yrkesarbetar högre upp i åldrarna är att genom indexreglering knyta de olika åldrarna i pensionssystemet och kringliggande system till den höjda livslängden”. Texten redogör t ex för hur detta skulle höja rätten att inte sägas upp av åldersskäl till över nuvarande 67 år.

Artikeln avslutas med följande stycken:

”Sverige befinner sig i ett gott läge. Vår statsskuld är bland de lägsta. Våra statsfinanser är i balans. Födelsetalen är bättre än de flesta rika länders. Livslängden ökar snabbt och det är friska år som läggs till livet. Spädbarnsdödligheten är världens lägsta. Utträdesåldern från arbetsmarknaden är den näst högsta i Europa. Vi har ett hållbart pensionssystem med hyggliga pensionsnivåer för alla dem som också har tjänstepension.”

Här radar texten upp ekonomiska och statistiska logosargument för att övertyga läsaren om att vi har det bra i Sverige, och avslutar med samma mening som i inledningen.

”Men förstås finns också många brister i vårt samhälle, främst vad gäller dem som står utanför arbetsmarknaden.” Texten medger att det finns brister i samhället, sannolikt som motvikt till det positiva stycket ovanför, och fortsätter:

”Det goda pensionssystem vi har kan förbättras, bland annat genom en stegvis anpassning till den ökade livslängden. Det är som jag visat möjligt utan att vi behöver yrkesarbete ytterligare mer än 2/3 av den förlängda livslängden.” Den första meningen ändrar beskrivningen av pensionssystemet från att vara *hyggligt* till *gott* - skribenten har redan presenterat sina förbättringsförslag och behöver därför inte längre beskriva pensionssystemet som något med fel och brister, och texten återkommer därmed i slutet av artikeln genom detta skifte av adjektiv till ett försvar av systemet. Den sista meningen har säkert konstruerats för att framställa förslaget till förbättring av pensionssystemet som en god åtgärd och en lösning på 1994 års felaktiga antagande om livslängd. Det som meningen faktiskt säger är att vi fortfarande måste arbeta längre även om förslaget implementeras. Accepterar läsaren att vi måste höja livsarbetstiden och övertygas av textens argument kan artikelns förslag om till exempel indexering av pensionssystemets åldersgränser te sig som ett bra förslag, och slutmeningens positiva ”utan att vi behöver yrkesarbete mer än...” som ett positivt budskap. Om läsaren däremot vill gå i pension vid samma ålder som idag är artikelns förslag ingen lösning och slutmeningen negativ, även om artikelns argumentation och retorik kan göra det svårt att uppfatta detta.

Risk

Merparten av artiklarna beskriver pensionssystemet som en risk. Detta görs uttalat genom ordet ”risk”, som förekommer 98 gånger i det analyserade textmaterialet – i genomsnitt i 54 % av artiklarna. Det görs också genom att explicit peka på brister i pensionssystemet, exempelvis att det ger en låg nivå på framtida pensioner, att man förlorar pengar på förvaltningsavgifter för PPM-fonderna och att det krävs individuell kunskap och engagemang för att få en rimlig pensionsnivå. Pensionssystemet konstrueras även implicit som en risk genom ämnesval, vinkling och språk.

Jag kommer här att titta närmare på tre olika artiklar för att analysera hur pensionssystemet konstrueras som en risk i textmaterialet.

En halv miljon av din pension brinner inne

Den första artikeln har rubriken ”En halv miljon av din pension brinner inne” (Dagens Nyheter, 3 april 2012) och handlar om att en stor del av våra pensioner försvinner i avgifter och skatter. Redan rubriken med den kraftfulla metaforen ”brinner inne” indikerar ett tillstånd av fara och katastrof. Rubrikens direkta tilltal till läsaren – ”din pension” – är kanske vanligare i tabloidpressen och kan förväntas öka graden av angelägenhet och läsvärde, men

det ger också ett intryck av sensationslystnad. Genom rubriken påtalar man inte ett tillstånd för svenska pensionssparare som kollektiv, utan riktar sig till läsaren som individ.

Artikelns första mening är ”Efter 40 år i arbete kan den enskilde pensionsspararen räkna med att över en halv miljon kronor försvinner i avgifter, skatter och uteblivna räntor”. ”Efter 40 år i arbete” konnoterar ett mödosamt arbetsliv där ”en halv miljon kronor försvinner”. Vi ska alltså förstå att pengarna går förlorade eller kommer på avvägar. Längre ner kommer stycket ”Beräkningarna visar att de flesta måste räkna med att omkring 20 % av pensionskapitalet bränns av i avgifter, skatter och utebliven ränta. Inte i något av de fall DN gått igenom understiger summan en halv miljon kronor”. Här skiftar man genom ”de flesta” perspektiv från individ till kollektiv. Genom att använda metaforen ”bränns av” återkopplar man till rubrikmetaforen ”brinner inne” och förstärker ytterligare föreställningen om ett katastrofalt tillstånd. ”Inte i något av de fall DN gått igenom” indikerar att man gjort någon slags analys, men det nämns inte någonstans i artikeln vilka eller hur många fall man gått igenom, eller på vilket sätt man gått igenom fallen. Här förutsätts vi lita på att tidningen gjort en riktig analys.

I mitten av artikeln finns stycket:

”Ingen förvaltning är gratis. Den stora frågan är om avgifterna är rimliga, och om spararna får valuta för pengarna. Som DN visade i gårdagens tidning finns det exempel från USA där kostnaderna för förvaltningen uppgår till en bråkdel av de avgifter som finns i det svenska pensionssystemet”.

Att ”Ingen förvaltning är gratis” slås fast som en absolut sanning. I kontexten kan detta ses som att en del av pensionskapitalet oundvikligen kommer att hamna hos privata aktörer som fondbolag och förvaltare av tjänstepension. Detta kan jämföras med t ex ATP-systemet där förvaltningskostnaderna betalades gemensamt av medborgarna via skattsedel. Resten av stycket beskriver ”den stora frågan”, alltså graden av risk, som avhängigt storleken på förvaltningsavgifterna. Genom att jämföra de svenska avgifterna med ”exempel från USA” där kostnaderna är ”en bråkdel” av de svenska förstärks föreställningen om avgifterna i det svenska pensionssystemet som en risk. Omvänt konstrueras en bild av pensionssystemet i USA som bättre än det svenska. USA är ett land med stora inkomstklyftor och generellt mindre generösa sociala försäkringssystem än Sverige, så föreställningen om USA som förebild kan diskuteras.

Så tar du makten över dina pensionspengar

Den andra artikeln har rubriken ”Så tar du makten över dina pensionspengar” (Dagens Nyheter, 15 april 2012). Rubriken presuppositionerar att någon annan har makten över dina pensionspengar – en direkt risk – och förstärker detta genom att tala direkt till läsaren som individ. Artikeln som helhet handlar om hur man kan undvika att bli lurad av pensionsförvaltare och rådgivare. Det första stycket i artikeln är:

”Skyhöga avgifter och obegripliga avtal – DN:s serie om pensionsindustrin har avslöjat en marknad där kunden är vilsen och förvaltare, rådgivare och bolag tjänar stora pengar på pensionsspararna. Men det finns motåtgärder. Din Ekonomi visar hur du tar tillbaka makten över dina pengar”.

Den första meningen förstärker riskperspektivet genom att använda ett par kraftfulla metaforer – ”skyhöga avgifter” och ”stora pengar”. Samhällsmedborgaren beskrivs som en vilsen kund och pensionssystemet som en industri och en marknad. Här konstrueras en

föreställning om pensionssystemet som ett fenomen i den ekonomiska sfären där medborgaren måste agera som individ inom marknadens ramar och själv ansvara för en ekonomiskt trygg ålderdom – pensionssystemet är alltså inte längre ett socialförsäkringssystem där staten ansvarar för medborgarnas välfärd. De sista meningarna i stycket innehåller metaforerna ”motåtgärder” och ”tar tillbaka makten”, som båda kan associeras till krig och kamp. Medborgaren som kund uppmanas således ta strid på marknadens metaforiska slagfält för att motverka risken för en låg pension.

Artikeln fortsätter med stycket:

”Förvaltare, förmedlare och rådgivare lever inte av luft. De har betalt och i många fall riktigt bra betalt. Direkt eller indirekt kommer deras ersättning från spararna, även om den är dold för dem.

Har man det klart för sig kan man vara skeptisk till locktonerna. Det är viktigt att ta reda på vad kostnaden är för dig. Om en rådgivare säger att tjänsten är gratis, fråga hur han eller hon får sin lön.”

Här konstrueras förvaltare och rådgivare genom klichéartade metaforer och upprepning inte bara som en risk utan som en direkt fara för läsarens framtida pension. För att motverka risken, eller faran, uppmanas läsaren som individ att ta reda på dolda kostnader och vara ”skeptisk till locktonerna”.

Den senare delen av artikeln tittar på riskerna med privata pensionsförsäkringar och avslutas med meningen ”Men den som tjänar under brytpunkten nu och pensionssparar privat riskerar i stället att få högre skatt och mindre bidrag, i form av bostadstillägg, vid pensioneringen”. Artikeln konstruerar alltså en slags cirkelargumentation kring pensionerna – det är riskabelt att inte vara aktiv och engagera sig i det individuella pensionssparandet, men att aktivt välja pensionssparande kan i sig vara en risk.

Var sjunde utan tjänstepension

Den tredje artikeln har rubriken ”Var sjunde utan tjänstepension” (Svenska Dagbladet 22 februari 2012). Artikeln handlar om att många saknar tjänstepension och att detta får negativa konsekvenser för det totala pensionsbeloppet. I såväl rubrik som artikeltext används nästan uteslutande ett indirekt tilltal. Pensionärer och pensionssparare beskrivs med ett undantag som ett kollektiv i tredje person och texten saknar tyngre metaforik – artikelns form och språk kan sägas motsvara mallen för traditionell, informativ och objektiv nyhetsjournalistik. Artikelns första mening knyter an till rubriken: ”Av Sveriges 1 720 000 pensionärer över 65 år saknar 254 000, 15 procent, tjänstepension”. Här får vi reda på att den sjundedel som rubriken avser är pensionärer över 65 år. Artikeln fortsätter med:

”Det innebär att de får leva på en pension som motsvarar cirka 45 procent av den tidigare inkomsten, enligt beräkningar från tjänstepensionsföretaget Collectum, vars budskap till de som ännu jobbar är att se till att du arbetar för en arbetsgivare som betalar in tjänstepension.

- Bland dem som jobbar i dag brukar man säga att omkring 90 procent har tjänstepension. De som inte har det bör se till att jobba hos arbetsgivare som betalar tjänstepension, anser Jenny Jeppsson, informationschef på Collectum.

- Det höjer den framtida pensionen”.

Här får vi reda på att det är en tiondel av de som är i yrkesverksam ålder som saknar tjänstepension. Rubrikens opreciserade ”Var sjunde saknar tjänstepension” kan således anses vara vilseledande och konstruerar saknad tjänstepension som en risk i högre utsträckning än artikelinnehållet i sin helhet. Artikeln avslutas med styckena:

”En privatanställd tjänsteman som i dag är 45 år och har en lön på 35 000 kronor får enligt Collectums beräkningar cirka 5 700 kronor i tjänstepension att livet ut lägga ovanpå den allmänna pensionen när det är dags. 2011 var den genomsnittliga allmänna pensionen 11 072 kronor per månad. Blivande pensionärens snittinkomst var 24 600 kronor.”

Här får vi i faktiska siffror reda på att tjänstepensionen motsvarar ungefär halva den allmänna pensionen, vilket sett till exemplets relativt låga allmänna pensionsbelopp ytterligare förstärker saknad tjänstepension som en risk. I den näst sista meningen spricker också den objektiva journalistiska fasaden. ”...livet ut...” fyller i kontexten ingen funktion eftersom man inte skrivit om frekvens eller ökande/minskande storlek på pensionsutbetalningarna under tiden som pensionär, och ”...lägga ovanpå...” förstärker bilden av tjänstepensionen som något extra, en guldkant utöver den allmänna pensionen. Meningen hade klarat sig bra och varit mer neutral utan de två värdetunga fraserna, som även dessa förstärker föreställningen om saknad tjänstepension som en risk.

Det näst sista stycket är intressant ur flera perspektiv. Exemplet man tagit, en privatanställd tjänsteman, kan spegla både journalistens föreställning om en tänkt läsare och att räkneexemplet utgår från företaget Collectums beräkningar. Collectum är ett företag som förvaltar tjänstepensioner för tjänstemän i privat sektor, och man kan här fundera över varför just Collectum används som faktakälla i texten. Det är också värt att notera att den lösning artikeln presenterar för att motverka risken med saknad tjänstepension är en direkt uppmaning till läsaren som individ: ”...se till att du jobbar för en arbetsgivare som betalar in tjänstepension”. Sett till arbetsmarknadsläget idag är det sannolikt inte alla som självklart kan välja sin arbetsgivare utifrån avtal om tjänstepension. Å andra sidan är möjligheten till frivillig arbetslöshet bland privatanställda tjänstemän antagligen högre än bland till exempel lågavlönade och lågutbildade yrkesverksamma inom LO-kollektivet.

Slutligen innehåller texten – likt många i artikelmaterialen - ett antal presuppositioner. Läsaren förutsätts vara bekant med pensionssystemet då tjänstepensionens roll och funktion i detta inte förklaras närmare. Inte heller nyckelbegrepp som allmän pension förklaras mer än som abstrakta jämförelsesiffror. Som läsare förväntas vi också ta ställning till om 45 procent av tidigare inkomst är en hög eller låg nivå, vi får inte något att jämföra med.

Utifrån ovanstående exempel ser vi hur pensionen och pensionssystemet på olika sätt konstrueras som risker i artikeltexterna. Texternas uppmaning till läsaren för att motverka riskerna handlar i de allra flesta fall om hur läsaren som individ själv ska agera, snarare än att beskriva fenomenen som en kollektiv risk för samhället i stort.

Individ

Nästan alla artiklar konstruerar föreställningar om pensionen som ett ansvar för individen. Det kan gälla ansvaret att själv skaffa sig kunskap om pensionssystemet och att själv vara aktiv, exempelvis kring fondval och tjänstepension, men också att individen utifrån sin ålderskategori måste jobba upp till en viss ålder för att få en dräglig pension eller undvika att stora delar av pensionssparandet hamnar i händerna på giriga pensionsförvaltare.

Stort eget ansvar för pensionen

Artikeln med rubriken ”Stort eget ansvar för pensionen” (Dagens Nyheter, 1 april 2012) är ett bra exempel, där redan rubriktexten pekar på individens ansvar. Texten baseras på en undersökning som företaget SPP låtit göra kring vad vi har för förhoppningar om en ekonomiskt trygg tillvaro som pensionär, och en person från företaget citeras flitigt i artikeln. Här medverkar alltså ännu en gång en expert och källa som tjänar pengar på hur materialet vinklas i artikeln. Texten handlar om vikten av att vi som individer engagerar oss i pensionssparandet och vådan av att vara passiv och ha för dålig kunskap om pensionssystemet.

Artikeln inleds med stycket: ”De flesta drömmer om ett aktivt liv som pensionär med tid och ork för fritidsintressen, barn, barnbarn och resor. Men tron på att det kommer att bli som vi hoppas har sjunkit markant”, vilket återkopplas till i slutet av nästa stycke: ”De flesta är ense om att en god ekonomi är förutsättningen för att drömmarna ska besannas”. Här konstruerar texten en föreställning om vad som är ett lyckligt pensionärliv, och att en god ekonomi är en förutsättning för detta. Texten använder frasen ”de flesta” för att definiera en vag majoritet som har de drömmar och uppfattningar journalisten hävdar, vi får inga fakta som visar att så verkligen är fallet. Genom att använda ord som tro, hopp och tala om drömmar som besannas får meningarna en karaktär som liknar reklam eller litterär fiktion. Detta kan förstärka läsarens vilja att läsa vidare för att få reda på hur man får en god ekonomi på ålderns höst – hur ”drömmarna ska besannas”.

Längre ner i artikeln finns styckena:

”Enligt beräkningar blir den allmänna pensionen omkring 40-45 procent av den lön du har. Detta är en bild SPP instämmer i.
I det forna ATP-systemet var den andelen närmare 70 procent
- Och jag tror man i allmänhet fortfarande tror att man kommer att få omkring 70 procent av lönen i allmän pension. Men statens del är mindre nu och vårt eget ansvar betydligt större, konstaterar Lönnback”.

Vi får inte reda på vem som gjort beräkningen i första meningen utan får lita på skribentens uppgift. Att SPP instämmer antas förstärka trovärdigheten i beräkningens resultat. Texten anger att man i det tidigare ATP-systemet fick närmare 70 procent av lönen i pension. Alla källor jag använt anger denna siffra till 60-65 procent, under förutsättning att man fått så kallad full ATP. Genom att använda en högre procentsiffra kan kontrasten blir starkare mot den allmänna pensionens 40-45 procent som anges tidigare i text och därigenom stärka ett av textens huvudbudskap, nämligen att kompletterande pensionssparande är viktigt. I den sista meningen konstaterar textens expert från SPP att individens ansvar för pensionens storlek är betydligt större nu än under ATP-systemet.

I slutet av artikeln finns meningarna: ”Tjänstepension och privat sparande får allt större betydelse för ekonomin som pensionär” och ”- Att hålla tummarna, som 23 procent enligt undersökningen väljer att göra, räcker definitivt inte”. Idiomet ”att hålla tummarna” innebär att hoppas på att något ska inträffa, att lita på turen, vilket kan förstärka budskapet om att passivt pensionssparande är negativt och att den person som vill få sina drömmar uppfyllda måste vara en aktivt och informerad individ som inte tar chanser utan engagerar sig i tjänstepension och privata sparandeformer.

Så länge måste du jobba

Ett annat perspektiv på individens ansvar finns i artikeln ”Så länge måste du jobba” (Dagens Nyheter, 2 februari 2012). Rubriken har ett direkt tilltal som riktar sig till läsaren som individ, med ett budskap som i artikelkontexten implicerar att man måste jobba längre, men utan att på egen hand direkt konstruera en risk. Resten av artikeltexten växlar i tilltal mellan ett kollektivt vi och abstrakt tredjeperson. Artikeln handlar om att de orangea kuverten med det årliga pensionsbeskedet nu även innehåller uppgifter om den så kallade alternativa pensionsåldern – hur länge vi måste jobba för att uppnå samma nivå på pensionen som tidigare generationer. En bit in i artikeln finns följande stycke:

”I takt med att vi lever allt längre behöver pensionskapitalet vi jobbar ihop under yrkeslivet pytsas ut på fler år och därför blir månadsutbetalningarna längre. Den alternativa pensionsåldern som publiceras med årets besked visar hur länge vi måste arbeta om vi vill ha lika stor pension som vi fått om livslängden aldrig ändrats”.

Dessa meningar beskriver en av de stora tveksamheterna i det reformerade pensionssystemet, nämligen ett felaktigt grundantagande om livslängdens förändring, och en av dess konsekvenser. Även om tilltalet är kollektivt är det individen själv som måste arbeta längre, vilket texten slår fast som en sanning. Under nästa avsnitt, Ålder, återkommer jag till hur samma tidning en månad senare publicerar en artikel som visar på undantag från detta. En intressant detalj är slutet på sista meningen, ”...om livslängden aldrig *ändrats*”. Ett naturligare ordval hade kanske varit att livslängden *ökar*, t ex tack vare bättre folkhälsa. *Ändrats* är ett ord som indikerar att livslängd är en variabel vi godtyckligt kan ändra storlek på. I en vidare pensionskontext kan man förstå det som att antagandet om oförändrad livslängd vid utformningen av det reformerade pensionssystemet var ett sunt beslut, men att någon eller något *ändrat* livslängden och därmed satt käppar i hjulet för ett i grunden bra system.

Längre ner i artikeln finns stycket: ”- Det är ett klokt tillägg för att öka förståelsen för hur pensionssystemet fungerar och hur mycket det faktiskt betyder att jobba längre, säger Ylva Yngveson på Institutet för privatekonomi, Swedbank i ett pressmeddelande”. Här har vi en expert som genom sin medverkan och uttalande ytterligare förstärker budskapet om att individen måste jobba längre.

Som vi ser i exemplen ovan konstrueras pensionen som ett individuellt ansvar på olika sätt – individen måste ha god kunskap om såväl pensionssystemet som marknaden, själv engagera sig i kompletterande pensionssparande och jobba längre innan pension.

Ålder

En aspekt som återkommer i artikelmaterialen är föreställningen om att vi måste förlänga arbetslivet och jobba längre för att nå samma nivåer på pensionen som tidigare generationer. Det är endast ett par artiklar som ifrågasätter detta, övriga artiklar har antingen ett förlängt arbetsliv som ett axiom eller argumenterar för att vi måste jobba längre.

Fler måste kunna byta karriär senare i livet

Ett exempel på det senare är artikeln ”Fler måste kunna byta karriär senare i livet” (Dagens Nyheter, 7 februari 2012). Artikeln baseras på uttalanden från statsminister Fredrik Reinfeldt inför ett möte med ledarna för de nordeuropeiska länderna. Vid detta möte skulle bland annat frågan om framtidens arbetsmarknad diskuteras, och Reinfeldts uttalande om ett arbetsliv som sträcker sig till 75 års ålder väckte stor uppmärksamhet i många nyhetsmedier.

Artikelrubriken kan tolkas både positivt – att personer inte ska bli låsta av ett tidigare yrkesval utan måste få möjligheten att byta yrkesinriktning – och negativt – att möjligheten att byta karriär måste underlättas eftersom fler personer kommer att tvingas göra det. Oavsett rubrikens konnotation så speglar den det egentliga innehållet i artikeln dålig. Artikelns huvudtema är att vi måste arbeta längre för att upprätthålla pensionsnivåerna, och möjligheten till karriärbyte är ett av flera delteman.

Ett stycke i början av artikeln lyder: ” Vartannat barn som föds nu väntas leva tills det är hundra år. Enligt Fredrik Reinfeldt är det en stor förändring som medborgare och politiker ännu inte förstått alla konsekvenser av”. Att ingen kan förstå *alla* konsekvenser är logiskt. Däremot implicerar den sista meningen att Reinfeldt förstår mer än andra medborgare och politiker. Artikeln fortsätter:

”– Detta sker dessutom i en tid då den globala världsekonomin förändras. De länder som vi möter i öppen konkurrens har inte våra välfärdsambitioner. Dessa länder lägger inte in skatter och avgifter på produktion för att finansiera stora pensionssystem och välfärdslösningar. Och då blir frågan: håller vår ekvation?”

Detta stycke är intressant och fyllt av ideologisk undertext. Enligt texten möter vi länder i ”öppen konkurrens” – vi tävlar alltså mot andra länder. Utifrån den inledande meningen om den globala världsekonomin förändring kan vi sluta oss till att vi tävlar mot andra länder i grenen ekonomi. Här använder sig texten av rotmetaforen *Ekonomi är Sport*. Denna delar associationer om kamp med rotmetaforen *Ekonomi är Krig*, som är vanlig inom ekonomijournalistik (Jacobsson & Øygarden, 2001, s.219-221). Den andra och tredje meningen konstruerar ambitioner om välfärd som något negativt, något som försämrar våra chanser i det ekonomiska tävlandet. Skatter och avgifter som finansierar den svenska välfärden impliceras som en black om foten andra länder inte har. Hela stycket är implicit en kritik av den svenska modellen med skattefinansierad välfärd. Den avslutande meningens ”håller vår ekvation” tydliggör textens perspektiv på ett bra sätt - ekvation är en matematisk term och de skattefinansierade välfärdslösningarna och pensionssystemet är något vi ska räkna på och betrakta ur ett ekonomiskt perspektiv. Artikeln fortsätter:

”Hans svar är att skissa ett samhälle där människor måste försörja sig själva betydligt längre upp i åren än i dag. I hans exempel talar han om ett arbetsliv som sträcker sig till 75 års ålder. De innefattar också minst ett karriärbyte, när det yrke man haft som yngre blivit för tungt eller för stressigt.”

Den första meningens ”försörja sig själva” pekar på individens eget ansvar för ålderdomens ekonomiska trygghet, vilket jag tittat närmare på i ett tidigare kapitel. Här nämner texten ett arbetsliv fram till 75 års ålder, vilket är betydligt högre än både merparten av artikelmaterialet och källor som Pensionsverket ser som nödvändigt. Den sista meningen kan tolkas som att det är de unga medborgarna som ska ha de tunga och stressiga jobben.

Mot slutet av artikeln finns stycket:

”Finns det ett måste att jobba efter 65 års ålder som du ser det, eller är det valfritt?
– Ja det finns ett måste i den meningen att pensionssystem inte är trolleri. Det är en välfärdsambition som bygger på stor omfördelning och i grunden på människors eget arbete. Om människor tror att vi kan leva allt längre och korta ner vårt arbetsliv, då

kommer pensionen att bli lägre. Och då är frågan, är människor beredda till det? Det tror jag i stor utsträckning att människor inte är.”

Det här stycket försöker konstruera en syllogism⁵ för att visa att vi måste jobba längre:

Premiss 1: Pensionssystemet baseras på individens eget arbete

Premiss 2: Vi lever längre och kortar ner arbetslivet

Slutsats: Alltså blir pensionen låg

Omformulerat kan syllogismen se ut så här:

Premiss 1: En hög pension baseras på en hög livsarbets tid

Premiss 2: Vi har en kort livsarbets tid

Slutsats: Alltså blir pensionen låg

Syllogismen som den formuleras ovan är giltig, men den första premissen baseras på att pensionssystemet är statiskt. Att pensionssystemet faktiskt är möjligt att förändra, eller att det är beroende av nationella och globala konjunktursvängningar, tas inte hänsyn till. Den andra premissen är tveksam utifrån den andra meningens konstruktion: ”Om människor *tror* att vi kan leva allt längre och korta ner vårt arbetsliv, *då* kommer pensionen att bli lägre”. Tolkar jag meningen välvilligt kan jag anta att skribenten missat ett kompletterande ord innan ”korta ner”, exempelvis ”samtidigt”, som skulle ge meningen en betydelse som passar i kontexten och som fungerar i syllogismen. Tolkar jag meningen som den är formulerad så är det människors tro som ger en lägre pension, inte pensionssystemets konstruktion tillsammans med högre livslängd. Oavsett detta propagerar artikeltexten som helhet för ett förlängt arbetsliv genom en varierad retorisk argumentation med tydlig politisk prägel. Detta till skillnad från till exempel Bo Könbergs debattartikel som jag analyserade tidigare och som också propagerar för ett längre arbetsliv, men som använder en mer ensidigt logosbaserad argumentation utifrån ekonomisk statistik. Slutligen är de sista två meningarna ett retoriskt självresonemang – Reinfelt ställer en fråga och svarar själv på den - vilket i detta fall kan ses som både ett ethos- och pathosargument för att hans åsikt om längre livsarbets tid är välgrundad.

Alla måste jobba allt längre för samma pension

Artikeln ”Alla måste jobba allt längre för samma pension” (Dagens Nyheter, 20 oktober 2011) har en informativ nyhetskaraktär, och handlar om att det orangea kuvertet framöver kommer att ha tydligare information om att vi måste jobba längre. Rubriken konstruerar en risk för läsaren, men är relevant utifrån artikelns innehåll. Artikelns början förklarar varför vi måste jobba längre, utifrån de argument om ökad livslängd och kort livsarbets tid vi sett tidigare. Därefter följer styckena:

”Det är därför det nya pensionssystemet är riggat så att det ska uppmuntra löntagarna att arbeta längre. Varje år man arbetar efter fyllda 65 ger också rejäl utdelning.

Det märks i det orangea kuvertet som löntagarna får varje vår och som ger en prognos om vilken pension man kan förvänta sig från det allmänna pensionssystemet.”

Den första meningen innehåller metaforen ”pensionssystemet är *riggat*”. Rigga är en fartygsmetafor som syftar till att sätta segel, att förbereda sig för avfärd eller en aktivitet. Här kan vi identifiera rotmetaforen *Pensionssystemet/Ekonomi är ett Fartyg*. Även denna rotmetafor är vanlig inom ekonomijournalistik (Jacobsson & Øygarden, 2001, s.218-219), och implicerar att pensionssystemet måste styras med fast hand, av en kapten som kan navigera på ekonomins hav. Frasen implicerar alltså att pensionssystemet måste kontrolleras av en ledare

⁵ Syllogism: ”Två påståenden som leder till en slutsats” (Lindqvist Grinde, 2008, s.108).

som ger oss den bästa lösningen på pensionsproblemet, då vi själva inte är kapabla eller kunniga nog. Den andra meningen, om att varje arbetat år efter 65 ger rejäl utdelning, är inte sant för alla, vilket tidningen själv skriver i en annan artikel vi strax skall titta närmare på.

Därefter kommer styckena:

”Men regeringen och Pensionsmyndigheten tycker inte att skrivningen är tydlig nog. Därför kommer ett tillägg i nästa års kuvert; en ”varningstriangel” som understryker att man måste jobba längre om man ska ha samma levnadsstandard - efter inflation – som äldre årskullar som redan gått i pension. Myndigheten utgår från en person född 1930 och som gick i pension vid 65 års ålder 1995. Den som vill ha en pension som motsvarar denna tänkta persons, efter att inflationen räknats bort, får då veta hur mycket längre han eller hon måste arbeta.”

Att man i andra meningen använder ordet ”varningstriangel” är intressant, även om ordet är inom citationstecken. Det framkommer inte om kuvertet verkligen kommer att innehålla en varningstriangel som symbol, eller om ordet används som metafor i texten. Oavsett detta så har varningstriangeln i detta sammanhang flera funktioner. Dels väcker den uppmärksamhet på livsarbetstidens roll för pensionens storlek – det är en tydligare skrivning som den första meningen nämner, dels konstruerar den livsarbetstiden och en för tidig pension som en risk. Den tredje meningen innehåller en viktig detalj som inte uttalat nämns i andra artikeltexter, nämligen att pensionen för en person född 1930 är det som regering och myndigheten betraktar som normal pensionsnivå.

Så höjer du pensionen

Även i artiklar av pedagogisk karaktär, som vill ge läsaren tips och råd om pensionen, är föreställningen om nödvändigheten av ett längre arbetsliv antingen presuppositionerad eller mer eller mindre explicit och utförligt förklarad. I artikeln ”Så höjer du pensionen” (Dagens Nyheter, 4 november 2011) ger ett antal pensionsexperter tips på hur läsaren kan höja pensionen. Ett exempel på hur dessa experter ger råd utifrån föreställningen om att vi måste jobba längre finns i artikeln:

”Arne Paulsson, pensionsexpert på Pensionsmyndigheten
– Det allra enklaste för den vanliga människan är att ta ut sin pension lite senare, att jobba lite längre. Det kanske är lättare än att höja sin lön. Som de flesta pensionssystem ser ut nu handlar storleken om hur mycket du arbetar under livet, och när du tar ut pensionen.”

Den första meningen förstärker perspektivet om ökad livsarbetstid, men implicerar också att det finns mindre enkla lösningar för ovanliga människor än att jobba längre. Vilka dessa lösningar och människor är kan man bara spekulera kring. Den sista meningen säger att ”de flesta pensionssystem” är baserade på livsarbetstid. Utan att definiera vilka dessa andra pensionssystem är konstruerar meningen ett försvar av det svenska systemet - om läsaren gör en oppositionell tolkning⁶ av artikeln och ser brister i det svenska pensionssystemet hävdar texten att det ändå inte är annorlunda eller sämre än ”de flesta” andra system.

⁶ Den teoretiska inriktningen *Cultural studies* menar att läsaren medvetet eller omedvetet väljer en tolkningsstrategi för texten. Denna tolkningsstrategi kan vara den föredragna *dominerande* läsningen, den delvis kritiska *förhandlande* läsningen, eller den kritiska *oppositionella* läsningen (Hall, 1980).

Jobba till 66 – få inte en krona mer

Det finns dock några artiklar som framför kritik eller ifrågasätter hela eller delar av föreställningen om nödvändigheten av ett längre arbetsliv. En av dessa är artikeln ”Jobba till 66 - få inte en krona mer” (Dagens Nyheter, 20 mars 2012). Rubriken i sig konstruerar en risk för läsaren som tänkt sig jobba även efter 65 års ålder, och förstärker detta genom den retoriska tropen ”inte en krona mer”. Artikeln handlar om att vissa personer inte tjänar på att arbeta efter 65. I artikeln finns styckena:

”Pensionsmyndigheten bekräftar för DN.se att ungefär femton procent av befolkningen födda mellan 1938 och 1953 inte tjänar på att jobba efter 65.

- De förlorar inte på det, men de får inte högre pension heller, säger Arne Paulsson på Pensionsmyndigheten.

Dessa personer har nämligen hamnat mitt emellan de två pensionssystemen. I samband med att vi gick över från det gamla systemet infördes en rad regler för att skydda de pengar som människor redan hade arbetat ihop.”

Här fungerar Pensionsmyndigheten som källa vilket ger ökad trovärdighet. Vi får veta att 15 procent av de som är födda mellan 1938 och 1953 hamnat mellan stolarna vid övergången till det reformerade pensionssystemet, att det finns regler för att kompensera för detta, och att en konsekvens av dessa regler är att de varken vinner eller förlorar på att jobba efter 65. Senare i artikeln finns styckena:

”Men Arne Paulsson på Pensionsmyndigheten påpekar att det i grunden är en positiv regel som kan tyckas negativ i den här situationen.

– Om inte den här regeln fanns skulle pensionen ju vara ännu lägre för dessa personer, säger Arne Paulsson.”

Pensionsmyndigheten försvarar regelverket och menar att den ger de drabbade personerna en bättre pension än om regeln inte fanns. Om man utgår från att den citerade källan gör en korrekt analys är detta säkert sant. Utifrån hur resten av artikelmaterialen betonar vikten av att kunna jobba längre än till 65 borde dock den förlorade möjligheten till att kunna öka sin pension genom en längre livsarbetsperiod vara en stor brist i pensionssystemet, i synnerhet för de yngre av de drabbade som är födda långt från systemets normalfödelseår 1930.

Genusperspektiv

Att titta på om och hur könsmässiga skillnader konstrueras i artikelmaterialen kan ge ytterligare en dimension till studien. Kvinnor deltidsarbetar i högre omfattning än män och är, på grund av könsmässigt grundade skillnader i inkomst, föräldralediga längre tid (Statistiska Centralbyrån, 2007). Detta innebär att kvinnor får lägre livsinkomst, vilket i sin tur innebär att de får lägre pension med nuvarande pensionssystem. Att anlägga ett genusperspektiv på pensionssystemet borde således vara angeläget. Ändå är det bara tre artiklar som har kvinnor och pension som huvudtema.

Deltid slår mot kvinnors pension

En av dessa är artikeln ”Deltid slår mot kvinnors pension” (Dagens Nyheter, 7 mars 2012). Rubriken konstruerar deltidsarbete som en risk för kvinnor. I texten förklaras att deltid är vanligast bland kvinnor och ger en lägre pension, vilket illustreras med räkneexempel. Texten ger också genom en experts uttalanden förslag på lösningar, till exempel privat pensionssparande och överföring av pensionsrätter till den partner som tjänar sämst. Artikeln har samma typ av konstruktioner kring risk och individuellt ansvar som stora delar av det

övriga artikelmaterial. Däremot förklarar inte artikeln varför deltid ger en lägre pension. Läsaren har därmed ingen möjlighet att själv se hur deltidsrisken kan uppstå, utan får lita på expertens råd för att motverka den.

Slutsatser

Metaforer

Som jag tidigare nämnt tenderar dagens ekonomijournalistik att vara fylld med så kallade rotmetaforer som associerar ekonomi till krig, kamp och sport. (Jacobsson & Øygarden, 2001, s.201-232). Det är därför intressant och en smula överraskande att de undersökta artikeltexterna är relativt fattiga på tydliga rotmetaforer. Metaforer som associerar till exempelvis kamp förekommer i viss omfattning, och rotmetaforerna *Ekonomi är Sport* och *Pensionssystemet är ett Fartyg* kan identifieras i ett par artiklar, men inte i sådan utsträckning att de karakteriserar artikelmaterial som helhet. Övrig metaforik, i synnerhet i de artiklar som har ett direkt tilltal och en mer tabloid form, tenderar att vara av öppen och klichéartad karaktär, exempelvis ”lever inte av luft” och ”lägga alla ägg i samma korg”.

Kunskap om pensionssystemet

Det reformerade pensionssystemet är inte helt lätt att förstå sig på. Artikelmaterial tacklar detta på olika sätt. En stor del av artiklarna utgår från en förförståelse hos läsaren, både vad gäller nyckelbegrepp som tjänste- och premiepension, men också kring hur pensionssystemet fungerar och vilka konsekvenser det får i samhället. Andra artiklar har i stället en pedagogisk ambition, där textens syfte är att informera läsaren om hur pensionssystemet fungerar och ge råd om ett lyckosamt pensionssparande. Denna pedagogiska ambition illustreras tydligt av att DN på sin webbplats har en särskild rubrik, kallad Pensionsskolan, under vilken de både har en artikelserie om hur pensionssystemet fungerar och samlar andra pensionsrelaterade artiklar.

Medborgarnas finansiella bildning är viktig inte bara för att kunna förstå pensionssystemet och planera sin ålderdom. I takt med samhällets ökade ekonomisering är finansiell kunskap (exempelvis kunskap om ekonomiska termer och begrepp) och räknefärdighet viktiga även för så vitt skilda saker som bolånekalkyler och att kunna tolka hälsoinformation (Finansinspektionen, 2011). Finansinspektionen har i uppdrag att öka medborgarnas finansiella kunskap. Man gör detta genom olika typer av aktiviteter, t ex utbildningsprojekt och informationsinsatser riktade mot både skolungdom och andra målgrupper. Man gör även konsumentundersökningar för att få en bild av medborgarnas finansiella bildning. Konsumentundersökningen från 2010 visar att både äldre och yngre medborgare, liksom lågutbildade och låginkomsttagare, har dåligt finansiell kunskapsnivå (Finansinspektionen, 2011, s.27-28). Att unga har dålig finansiell kunskap kan ur ett pensionsperspektiv ses som särskilt bekymmersamt, då det är denna grupp som behöver arbeta längst för att kompensera för behovet av ökad livsarbets-tid med nuvarande pensionssystem. Denna bristande finansiella kunskap hos delar av befolkningen kan, tillsammans med krav på förförståelse för en stor del av artikelmaterial, dels innebära att det är en begränsad mängd läsare som har förmåga att förstå artikeltexterna, dels att det kan bli svårare för många läsare att ifrågasätta vad man läst.

Bidrar då artikelmaterialens texter till att öka kunskaperna om pensionssystemet och pensionerna? Under förutsättning att läsaren har tillräcklig finansiell bildning och tillräckliga förkunskaper så blir svaret förmodligen ja, i synnerhet för de artiklar som har en uttalad informerande och utbildande ambition. Dessa kunskaper konstrueras dock språkligt på ett sätt som kan skapa specifika föreställningar kring pensionerna, till exempel om risk, individens ansvar och arbetslivets längd.

Vad berättar tidningarna om pensionen och pensionssystemet?

I stort sett alla artiklar påtalar brister i delar av pensionssystemet. Oftast handlar det om att en del i pensionssystemet konstrueras språkligt som en risk eller att bejakare av systemet föreslår lösningar på problem som benämns i klartext eller impliceras. Som jag tidigare nämnt förväntade jag mig ett mer uttalat ställningstagande för eller emot systemet i debattartiklarna, men inte heller dessa har ett ensidigt positivt eller kritiskt perspektiv. Artikelmaterial kritiserar alltså pensionssystemet genom att implicit eller explicit påtala brister i systemet, eller genom att konstruera delar av pensionssystemet som en risk. Ändå riktar sig denna kritik endast i undantagsfall mot systemet som helhet eller ansvariga politiker. Som analysen visar flyttar artiklarnas kritik istället fokus mot individens eget ansvar för pensionssparandet. Jag tolkar detta som en spegling av den rådande pensionsdiskursen. Det existerar helt enkelt ingen mer omfattande kritisk debatt kring pensionssystemet som helhet i samhället. Som jag nämnde under avsnittet *Material och metod* inträffade två händelser under tidsperioden jag analyserat – statsministerns uttalande om arbetslivets längd och utgivningen av boken *Pensionsbluffen* – som gav upphov till ökad mediering av pensionsfrågan och viss kritisk debatt i exempelvis televisionens morgonsoffor. Denna mediala uppmärksamhet och kritik varade dock förvånansvärt kort tid och mediernas pensionsbevakning återgick snabbt till det normala, vilket också speglas i det artikelmaterial jag studerat.

Väljer man att betrakta medierna utifrån till exempel Herman & Chomskys mer marxistiskt färgade perspektiv skulle man kunna se ovanstående som ett belägg för att medierna går den dominerande maktens ärenden, och att de brister som påtalas används för att öka individernas oro och egen aktivitet kring pensionerna. Detta skulle i sin tur kunna tolkas som att ett neoliberalt konstruerat pensionssystem och dess negativa konsekvenser normaliseras och accepteras.

Jag har inte kunnat se någon egentlig skillnad mellan myndigheters och kommersiella aktörers uttalanden i egenskap av experter i textmaterialen. De pekar båda ofta på brister i det nuvarande pensionssystemet, exempelvis att vi på grund av ökad livslängd måste arbeta längre, och ger förslag till samma typ av lösningar, oftast att individen måste ta ett ökat ansvar för sin egen pension. Att det verkar råda samförstånd mellan offentlig förvaltning och kommersiella aktörer som Swedbank om synen på pensionssystemet är intressant, eftersom det inom många andra områden i samhället inte råder samsyn på olika fenomen mellan dessa parter. Ett exempel är arbetslivet, där näringslivsorganisationer under lång tid arbetat för att förändra arbetsrätt och anställningsskydd. En möjlig tolkning av de olika experternas samförstånd i artiklarna är därför att pensionssystemet redan möjliggör en tillräckligt hög grad av kommersiell verksamhet utifrån de kommersiella aktörernas perspektiv.

De risker som konstrueras i artiklarna rör alltså oftast specifika delar av pensionssystemet. Det kan till exempel vara att vi måste arbeta längre upp i åren, att vi måste bevaka hur arbetsgivaren hanterar tjänstepensioner, hur vi ska placera premiepensionspengarna för att undvika för låg pension eller hur vi genom att välja rätt pensionsförvaltare kan undvika att betala för höga avgifter. Den återkommande lösningen i artiklarna ger för att hantera dessa risker är att individen på olika sätt själv måste bli aktiv och engagerad i sitt pensionssparande. Genom att konstruerade risker skapar oro kan individen få ökat incitament att agera i enlighet med de föreslagna lösningarna. Även här skulle artikeltexterna kunna tolkas som en spegling av de neoliberala mekanismer som är aktiva i samhället. Med ett självreglerande pensionssystem som bygger på att lika mycket betalas in som systemet betalar ut har staten av sagt sig ansvaret för medborgarnas ekonomiska trygghet på ålderns höst och flyttat detta till den ekonomiska sfären och till individen. Staten har alltså ökat sin säkerhet, samtidigt som

systemets inneboende risker skapar ökad osäkerhet hos medborgaren som ändå tvingas agera inom systemets ramar för att säkra sin framtida försörjning (Nyqvist, 2008, s171).

Min sammanfattande tolkning av studiens resultat är att Dagens Nyheters och Svenska Dagbladets artiklar och de föreställningar texterna konstruerar både speglar och bidrar till att skapa och upprätthålla den rådande pensionsdiskursen, där fokus ligger på pensionssparande som en risk och ett individuellt ansvar snarare än ett kollektivt politiskt ansvarstagande för en ekonomiskt trygg ålderdom för medborgarna.

Sammanfattning

1994 fattade riksdagen beslut om att reformera det svenska pensionssystemet. Det nya systemet baseras på individens totala livsarbetslivstid och egna engagemang i sitt sparande, och är konstruerat för att vara självreglerande och självfinansierande. Som en konsekvens av systemets konstruktion, delvis på grund av felaktiga grundantaganden vid pensionssystemets utformning, kan medborgarna också komma att behöva ett längre arbetsliv än nu för att nå samma pensionsnivåer som tidigare generationer. När jag studerar artikelmaterial utkristalliserar sig ett antal gemensamma teman. Tidningarna konstruerar pensionen och pensionssystemet som en risk. För att motverka risken är artiklarnas lösning att individen själv är aktiv och engagerad i sitt sparande. Dessutom normaliseras perspektivet på att vi måste jobba högre upp i åren och ha ett längre arbetsliv. Experter från såväl myndigheter som kommersiella aktörer förstärker artiklarnas perspektiv genom sin medverkan och genom att framföra samma typ av budskap. Pensionssystemets utformning kan ses som ett resultat av neoliberal strömningar i samhället. Min tolkning av studiens resultat är att artiklarna både speglar och bidrar till att skapa och upprätthålla den rådande pensionsdiskursen i samhället, med dess fokus på individ, risk och samverkan med kommersiella aktörer.

Förslag på fortsatt forskning

Min studie är avgränsad till två stora morgontidningar som beskriver sig själva som oberoende liberal respektive obunden moderat. En utökad studie som även innefattar mindre dagstidningar och kvällstidningar skulle kunna ge ökad kunskap om i vilken omfattning tidningens storlek, politiska åskådning och format påverkar hur föreställningar om pensionerna konstrueras. Det skulle också kunna vara givande att göra motsvarande studie av televisionens nyhetssändningar, morgonprogram och fördjupande nyhetsmagasin.

En aspekt som jag endast snuddat vid är medieringen kring pensionerna ur ett genusperspektiv. Jag har konstaterat att kvinnors generellt sett lägre pensionsnivåer utifrån pensionssystemets konstruktion berörs i mycket begränsad omfattning i artikelmaterial. En mer omfattande studie med kvinnors pensioner i fokus skulle vara både upplysande och angelägen.

Källförteckning

Litteratur

Bergström, Göran & Boréus, Kristina. 2005. *Textens mening och makt – Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Studentlitteratur AB, Lund

Dahlberg, Joel. 2012. *Pensionsbluffen – Tryggheten som gick upp i rök*. Ordfront Förlag, Stockholm

Hall, Stuart. 1980. *Encoding/Decoding*, i: Hall, Hobson, Lowe and Willis (red.), *Culture, Media, Language*. Hutchinson

Herman, Edward S & Chomsky, Noam. 1988. *Manufacturing Consent – The Political Economy of the Mass Media*. Pantheon Books, New York

Jacobsson, Kerstin & Øygarden, Geir Angell. 2001. *Ekonomernas Guernica: Rädslans metaforer och produktionen av mening*, i: Øygarden, Geir Angell (red.). *Vår tids ekonomism – En kritik av nationalekonomin*. Boréa Förlag, Umeå

Lakoff, George & Johnson, Mark. 1980. *Metaphores we live by*. The university of Chicago Press, Chicago

Lindqvist Grinde, Janne. 2008. *Klassisk retorik för vår tid*. Studentlitteratur AB, Lund

Schudson, Michael. 2003. *The Sociology of News*. W.W. Norton & Company, Inc., New York

Viscovi, Dino. 2006. *Marknaden som mönster och monster – Ekonomiska experter och nyheter om ekonomi i Rapport 1978-1998*. Göteborgs Universitet

Elektroniska källor

Finansinspektionen. 2011. *Räknefärdighet och finansiell förmåga. Preliminära resultat från Finansinspektionens konsumentundersökning 2010*.

http://www.fi.se/upload/60_Konsument/raknefardighet_finansiell_formaga_110126.pdf

(Hämtad 2012-04-22)

Johansson, Linnea. 2012. *Jobba till 66 – få inte en krona mer*. Dagens Nyheter, 20 mars.

<http://www.dn.se/ekonomi/jobba-till-66--fa-inte-en-krona-mer> (Hämtad 2012-05-03)

Könberg, Bo. 2012. *Dags knyta pensionsåldern till den ökande livslängden*”. Dagens Nyheter 8 april (Debattartikel). <http://www.dn.se/debatt/dags-knyta-pensionsaldern-till-den-okade-livslangden>

(Hämtad 2012-05-03)

Lucas, Dan. 2011. *Alla måste jobba allt längre för samma pension*. Dagens Nyheter, 20 oktober.

<http://www.dn.se/ekonomi/alla-maste-jobba-allt-langre-for-samma-pension> (Hämtad 2012-05-03)

(Hämtad 2012-05-03)

Lucas, Dan & Flores, Juan. 2012. *Doldisar tar hand om våra pengar*. Dagens Nyheter, 2 april.

<http://www.dn.se/ekonomi/doldisar-tar-hand-om-vara-pengar> (Hämtad 2012-05-03)

- Lucas, Dan & Flores, Juan. 2012. *En halv miljon av din pension brinner inne*. Dagens Nyheter, 3 april. <http://www.dn.se/ekonomi/en-halv-miljon-av-din-pension-brinner-inne> (Hämtad 2012-05-03)
- Lucas, Dan & Flores, Juan. 2012. *Så tar du makten över dina pensionspengar*. Dagens Nyheter, 15 april. <http://www.dn.se/ekonomi/sa-tar-du-makten-over-dina-pensionspengar> (Hämtad 2012-05-03)
- Nyqvist, Anette. 2008. *Opening the orange envelope – Reform and Responsibility in the Remaking of the Swedish National Pension System*. Stockholm University. <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:199875/FULLTEXT01> (Hämtad 2012-04-22)
- Pensionsmyndigheten. 2011. *Orange rapport. Pensionssystemets årsredovisning 2010*. <http://secure.pensionsmyndigheten.se/download/18.2c8f793e1335aaf986a8000282068/OR+2010.pdf> (Hämtad 2012-04-22)
- Pensionsmyndigheten. 2012. *Så fungerar pensionen – Pension från flera håll*. <http://www.pensionsmyndigheten.se/PensionFranFleraHall.html> (Hämtad 2012-04-16)
- Pensionsmyndigheten. 2012. *Så fungerar pensionen – Orange kuvertet*. <http://www.pensionsmyndigheten.se/OrangeKuvertet.html> (Hämtad 2012-04-16)
- Ramqvist, Philip. 2011. *Så höjer du pensionen*. Dagens Nyheter, 4 november. <http://www.dn.se/ekonomi/pensionsskolan/sa-hojer-du-pensionen> (Hämtad 2012-05-03)
- Sellström, Anders. 2012. *Vi kan inte bara stirra på antal arbetstimmar*. Svenska Dagbladet, 14 februari (uppdaterad 15 februari) (Debattartikel). http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/artikel_6846981.svd (Hämtad 2012-05-03)
- Statistiska Centralbyrån. 2007. *Föräldraledighet och arbetslivskarriär. En studie av mammors olika vägar i arbetslivet*. http://www.scb.se/statistik/publikationer/BE0701_2007A01_BR_BE51ST0703.pdf (Hämtad 2012-05-10)
- Stenberg, Ewa. 2012. *Fler måste kunna byta karriär mitt i livet*. Dagens Nyheter, 7 februari. <http://www.dn.se/nyheter/politik/flu-maste-kunna-byta-karriar-mitt-i-livet> (Hämtad 2012-05-03)
- Victorin, Maria. 2012. *Deltid slår mot kvinnors pension*. Dagens Nyheter, 7 mars. <http://www.dn.se/ekonomi/deltid-slar-mot-kvinnors-pension> (Hämtad 2012-05-03)
- Victorin, Maria. 2012. *Stort eget ansvar för pensionen*. Dagens Nyheter, 1 april. <http://www.dn.se/ekonomi/flu-ser-pessimistiskt-pa-pensionen> (Hämtad 2012-05-03)
- Victorin, Maria. 2012. *Var sjunde utan tjänstepension*. Svenska Dagbladet, 22 februari. http://www.svd.se/naringsliv/artikel_6871143.svd (Hämtad 2012-05-03)
- Zenou, Tina. 2012. *Så länge måste du jobba*. Dagens Nyheter, 2 februari. <http://www.dn.se/ekonomi/sa-lange-maste-du-jobba> (Hämtad 2012-05-03)

Älmeberg, Roger. 2012. *Reinfeldts värld vitt skild från många andras*. Svenska Dagbladet, 7 februari (uppdaterad 8 februari) (Debattartikel).
http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/artikel_6830455.svd (Hämtad 2012-05-03)